

МУГАЛЛИМ ХАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИШ

№ 5 2017 йил

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегинов

Редколлегия аъзалары:

Мақсат АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Өсербай ӘЛЕҰОВ
Қадирбай БЕКТУРДИЕВ
Рисбой ДЖУРАЕВ
Аскар ДЖУМАШЕВ
Муратбай ЖУМАНОВ
Кенесбай СЕЙДУЛЛАЕВ
Қууанышбай ОРАЗЫМБЕТОВ
Бахамдулла НУРАБУЛЛАЕВ
Жаңабай ИСАКОВ

Шўлкемлестириўшилер:
Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПИИИ
Қарақалпақстан филиали

Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хәм
хабар агентлиги тәренинен 2007-
жылы 5-мартта дизимге алынды
№ОА-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәзил: Нөкис қаласы,
Ернизар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uznipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда мәзрилелген мақалалардан алынған үзиндилер «Мугаллим хәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилюйи шарт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл этиледи. Мақалада келтирилген мағлұматларға автор жуўапкер.

МАЗМУНЫ

ТИЛ ХАМ ӘДЕБИЯТ

Утемуратова Х.- Қарақалпақстанда повестьлердин изертленйи	4
Тлеўмуратов М., Жумамуратова Г. Бердақ шығармаларында Әжинияз хәм Күнхожа хакқында мағлұматлар	6
Косымбетова Д. Латинизация в Карақалпақстане 1928-1940-е годы	9
Нуржанова З.Х. Развитие русского литературного языка	14
Косымбетова Д. К вопросу об истории введения нового тюркского алфавита в 30-е годы хх-века в Карақалпақстане	18
Жумамуратова Р.А. - Лингвистические лакуны	20
Tadjimova Sh. Debate as a way of developing critical thinking	22
Bayrieva M. Linguistic knowledge as a language competence	25
Kalimbetova K.Yu., Kaldibaeva J. Learner autonomy and autonomous learning activities	28

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Пазылов А. Той – тәрбия куралы сыпатында	31
Жумамуратова Г., Азизова Т. Оқыў басқа тилде алып барылауғын мектептерде карақалпақ тилин оқытыў усыллары	34
Кенжебаева С. Оқытыўшының сөйлеў мәденияты хәм техникасы	38
Сапарбаева Т. Оқытыўшының сабақтағы шеберлиги	42
Темірбекова А. Оқытыўшының инновацион хызметин қәлипестириў шәртлери	48
Dawletnazarova A., Nauruzbaeva A. Klass basshisinin' jumisin sho' l'kemlestiriwde oqiwshilardi ta'rbiyalaw ma'seleleri	51
Мадрахимова Д. Ғәрезсизлик дәуиринде Қарақалпақстанда педагогика пәниниң раўажланыўы хәм оның машқалалары	54
Yo'ldashev Sh. Pedagogikaliq protsesste ata-analar ha'm oqitiwshilardin' birge islesiw ha'm onin' a'hmiyeti	57
Каюмова Н. А. Педагогик амалиёт жарәинде талабани касбий тайёрлаш технологиялары	60
Тургунов А. А. Мактаб ўқувчиларини касб-хунарни мустақил танлашға тайёрлаш технологияси	65
Исаков Ж. Тасвирий санъат ўқитувчисини илимий-методик тайёрлаш даражасини оширишда замонавий технологиядан фойдаланиш	71
Алиминов Х. Қарақалпақ мактабларидаги бадий таълим-тарбиянинг мазмундаги ўлқашунослик материаллариниң ўрни ва мохияти	73

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ХАМ РУҰХЫЙ ЛЫҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИХ, ФИЛОСОФИЯ

Pazilova M., Tangirbergenova M. Bolajaq qa'nigelardi tayarlawda milliy-ma'na'wiy qa'diriyatlar sistemasin qa'liplestiriw faktorlari	77
Kamalova M.S., Pirniyazova T.O'. Insanni'n' jasawdag'i' maqseti	80
Kamalova M.S. Aqi'l baxi'tti'n' girewi	82
Тлеўмуратова Н.М. И.А.Каримов - Өзбекстан жаңа тарийхы илиминиң тийкаршысы	87
Тлеўмуратова Н.М. «Авесто» - халқымыздың руўхый мийрасы сыпатында	89
Муратбаева А. «Харакатлар стратегияси» ва Ўзбекистоннинг истикболли келәжәги	92
Мамбетниязова З.Т. Семейные традиции и обряды карақалпаков – земледельцев	95
Худайбергенов Б. А. Религиозный экстремизм – проблема современности	100
Эгамбердиев Э.Х. Республика Узбекистан в условиях политической глобализации	103

Әдебиетлар:

1. Ozbekiston Respublikasining "Ta'lim twg' risidagi" Qonuni. – "Barkamol avlod – Ozbekiston taraqqiyotining poydevori" kitobida. – T.: Sharq, 1997. – 20-30-betlar.
2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – "Barkamol avlod – Ozbekiston taraqqiyotining poydevori" kitobida. – T.: Sharq, 1997. – 31-63-betlar.
3. Ozbek pedagogikasi antologiyasi. /Tuzuvchi mualliflar: K.Hoshimov., Safa Ochiil. T.: Oqituvchi, 1995.
4. Zunnunov A. Ozbek pedagogikasi tarixi. – T.: Oqituvchi, 1997.
5. Hoshimov K va boshqalar. Pedagogika tarixi – T.: Oqituvchi, 1996.
6. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi – T.:2005.
7. Мавлонова Р ва бошқалар «Педагогика» Тошкент «Ўқитувчи» 2001
8. Подласый И.П. «Педагогика» Москва «ВЛАДОС» 1999
9. Беспалько «Слагаемые педагогической технологии».
10. Таълимда янги педагогик технологиялар муаммолар, ечимлар. Т. -1999 й
11. Таълим самародарлигини ошириш йузалари. Т-2002 й
12. Қ. Қосназаров, А.Пазылов,А. Тилегенов «Педагогика» Нөкис -2009.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада мустақиллик йилларида Қорақалпоғистонда педагогика фанининг ривожланиши масалалари таҳлил қилинади.

РЕЗЮМЕ

В этой статье анализируется развитие педагогической науки в Каракалпакстане за годы независимости.

SUMMARY

This article analyzes the development of pedagogical science in Karakalpakstan during the years of independence.

PEDAGOGIKALIQ PROTSESTE ATA-ANALAR HA'M OQITIVSHILARDIN' BIRGE ISLESIVI HA'M ONIN' A'HMIYETI

Yo'ldashev Sh.

NMPi Pedagogika teoriyasi ha'm tarixi qa'nigelig 2-kurs magistranti

Tayanch so'zlar: ota-analar majilisi, makro va mikromuhit, ta'rbiya metodi, sinf rahbarining vazifalari, pedagogik jarayon.

Ключевые слова: родительские собрание, макро и микросреда, метод воспитания, функции лидера класса, педагогический процесс.

Key words: parents meeting, macro and micro environment, The method of training, functions of the manager of the class, pedagogical process.

A'zelden ata-babalarimiz bala ta'rbiyasina u'iken itbar qaratip kelgen. Ha'r bir shan'araqta perzent du'niyag'a kelgennen son' onin' den sawlig'i, ta'lim-ta'rbiya aliwi haqqinda birinshi gezekte ata-ana oylaydi. Oqiwshi shaxsinin' o'sip kamalg'a kelip, qa'liplesip bariwinda biologiyaliq, ja'miyetlik ha'm ta'rbiyanin' ta'siri u'iken boladi. Pedagogikaliq protsesste oqiwshi shaxsinin' ja'miyetke kerekli, joqari intellekti, joqari ma'na'wiyatli, shaxs bolip qa'liplesiwinde ata-ana ha'm pedagoglardan joqari bilim ha'm sheberlikti talap etedi. Bul o'z gezeginde bir qansha qiyinshilqlardi da talap etivi mu'mkin. Sonin' ushin da ata-ana qadag'alawi onin' duris ta'rbiyasi menen bilimlendiriw mekemelerindegi pedagoglardan' oqiwshi shaxsin duris ta'rbiyalawda birge jumis alip bariw talap etiledi. Bul birge islesiw a'zelden ilimpazlardan' diqqat orayindag'i ma'sele bolip kelgen. Oqiwshi shaxsinin' teren' bilimge iye boliv ha'm og'an ta'rbiya tu'rlerin sin'dirip bariw boyinsha ilimpazlar ko'z qaralarin tarixiy miyraslarinda keltirip

o'tedi. Bala jaslayinan oyin, miynet ha'm oqiw xizmetlerin ten'lesleri menen birgelikte sho'lkemlestiriv tiykarinda ja'miyetlik ortaliqqa beyimlesip baradi. Ja'miyetlik ortaliq balag'a a'tirap ortaliqti taniw (biliv) ushin g'ana emes, ba'liki o'zligin an'law ushin da imkaniyat jaratadi. Balanin' turaqli turde ja'miyetlik ortaliq penen birge bolivi, onin' ja'miyet ta'sirinde qa'liplesiw, onin' ja'miyetlik aktivligin asiradi. Bu'gingi ku'nde pedagogikaliq protsesste ata-ana ha'm mektep arasindag'i o'z ara birge islesiw (jumis alip bariw) aktual ma'selelerin' biri esaplanadi. Ata-ana perzentinin' oqiw protsessi menen qiziqsinivi, onin' u'lgerivi, ten'lesleri ha'm oqitwshilar menen o'z ara qarim-qatnasi qanday da'rejede ekenligin toliq bilip bariw za'ru'r. Eger onin' kerisi bolsa oqiwshinin' ta'rbiyasinda ha'm onin' u'lgeriwlerinde kemshilikler o'z o'zinen payda boladi. Sonin' menen birge pedagoglardan da ta'lim-ta'rbiya berip atirg'an oqiwshinin' minez-qulqi, onin' shan'araqtag'i jag'dayi, imkaniyatlari menen toliq tanis bolivi za'ru'r. Olardag'i bul informatsiyalar oqiwshig'a ta'lim -ta'rbiya beriwde u'iken imkaniyat bola aladi. A'sirler dawaminda ilimpazlardan' bala ta'rbiyasinda miyras etip qaldirg'an pikirleri ata-analar ha'm pedagoglar o'z xizmetinde paydalanip ha'm u'yrenip kiyatir. Shig'is oyshillaridan ja'miyetlik ortaliqin' shaxstin' kamal tabiw ta'miynlewini orni ha'm rolina o'z aldina itibar bergin. Tiykarinan, Abu Ali Ibn Sino ja'miyetlik ortaliqtin' shaxsti qa'liplestiriwdegi rolin joqari bahalaydi. Sirtqi ortaliq ha'm adamlar insannin' a'tirap ortaliq, ondag'i ju'z berip atirg'an o'zgerisler, protsesslerin' ma'nisin an'lawg'a g'ana emes, ba'liki onin' minezinde jaqsi ha'm jaman ta'replerinin' qa'liplesiwine de sezilerli ta'sir etedi. Sol sebepli balalardi ta'rbiyalawda usi jo'raqali onin' imkaniyatlarin esapqa aliw kerekligi aytiladi. Bul usil balani ziyarli ta'sirlerden saqlaytug'inlig'in aytip o'tedi. Sonday-aq ilimpaz, oqitw na'tiyjeliligin asiriwi ta'miynlewde balalarg'a ja'miyet arasinda bilimlerde beriw maqsetke muwappiq'lig'in aytip o'tedi. Abu Nasr Farabi'din' aytip o'tiwinshe, insan basqalar menen mu'na'sebette boliv, olardin' ja'rdemi ha'm qollap-quwatlawlarin seziniw za'ru'rliklerine iye. Shan'araq ha'm mektep ortaliq'inda beriliwshi ta'rbiya protsessinin' ma'nisi teren' bolip tabiladi. Ha'zirgi waqitta mektep ha'm u'ydegi oqiw-ta'rbiya jumislarin a'melge asirip atirg'an pedagogikaliq ja'miyet aldina ju'da u'iken waziypalar qoyilip atir Mektep jas a'wla'dtin' du'niyalig ko'z qarasin qa'liplestiriv, ideyalig, siyasiy ta'repten shiniqtiriv, joqari a'dep-ikramli pa'ziyletlerge iye etiw, miynetke ha'm sanali ka'sip tan'lawg'a tayarlaw lazim. Bul waziypalardi sheshiwde klass basshisinin' a'hmiyietli rol oynaydi. Mektep oqitwshisi a'sirese klass bashsi oqiwshilardi jaqsi bilivi ushin olardi u'yreniw sabaqta, sabaqtan tisqari waqitlarinda uliwma oqiwshinin' (balanin') o'miri o'tetug'in barliq sharyatlarda a'melge asiriladi. Oqiwshini u'yreniw klass bashsi onin' individual o'zgesheliklari haqqinda aniq mag'liwmatqa iye boladi. Balanin' individual o'zgesheligi onin' minezine, o'zlestiriwine, qarim-qatnasina, ja'miyettegi ornina ta'sir etedi. Sol sebepli de ja'miyettegi individler ta'rbiyalanip atirg'anda o'z aldina ja'miyetten ayirip o'z aldina oqiwshini u'yrenip bolmaydi. Sebebi klass bashsilar ko'pshilik sho'lkemlestirivshilik jumislarda ha'r bir oqiwshig'a olardin' individual o'zgesheligine qaray waziypalar bo'listirip beriw mu'mkin. Usi jo'raqali oqiwshi shaxsindag'i o'zgesheliklerde elde toliq u'yreniw mu'mkinshiliklerin beredi. Sonin' menen birge insannin' kamalg'a keliwinde mikro ortaliq-shan'araq ta'u'iken ta'sir ku'shine iye. Shan'araqtag'i jasaw sharyati ha'm ata-ananin' ta'lim ta'rbiyasi oqiwshi shaxsinin' o'mirine ta'sirin tiygizedi. Sonin' menen birge bala shaxsinin' qa'liplesiwinde ja'miyetlik ortaliqtin o'zine ta'n salmaqli u'lesi bar. Oqiwshi shaxsinin' tek g'ana mektepte ta'lim alip qoymastan ta'rbiya tu'rlerin alip bariw za'ru'z boladi. Ta'rbiya ha'm onin' tu'rleri birinshi gezekte shan'araqta beriledi. Oni jetilistiriv ha'm du'niyalig bilimlerde mektepte aladi. Biraq o'z gezeginde shan'araq ha'm mekteplerdin' birge jumis alip bariwi pedagogikaliq protsesste u'iken a'hmiyietke

iyе болди. Педагогикалиқ та'рептен дурис шо'лкемlestirilgen ha' r qanday xizmet shaxstin' aqiliy ha'm erkinin' rawajlanivina ta'sir etedi. Demek, bala o'sip u'keygen sayin onin' xizmeti ha'm formasi ha'm mazmuni menen birge o'zgerip baradi. Pedagoglar (oqitiwshi) lardin' shan'araqqlar penen alip baratug'in jumislari.

Pedagogikaliq protsesste oqitiwshilar ha'm ata-analardan bala ta'lim-ta'rbiyasinda birge jumis alip bariw talap etiledi. Oqitiwshi ha'm klass basshilar mehriban ta'rbiyashi bolivi, balani jaqsi ko'riw za'ru'r boladi. Ha'r bir oqiw jilinin' basinda o'tkeriletug'in ata-analardin' klass ma'jilisin ilimiy, teoriyalig, ma'nawiy ha'm metodikalig ta'repтен sho'lkemlestire biliv, ata-analar menen bunday ma'jilisler o'tkerip bariwda oqitiwshidan teren' bilim talap etiledi.

Da'slep ondag'i ma'seleler boyinsha tayarliqti bir ay aldın baslaw kerek. Bular: ha'r bir shan'araq ag'zasinin' sha'rt-sharayatları haqqında mag'liwmatlarga iye bolip bariw:

- Shan'araq ha'm a'tiraptag'i ja'miyetlik qarim-qatnas (mu'na'sebet) tin' duriş yaqi naduris ekenligin aniqlaw;
- ha'r bir oqiwshi shaxsi haqqında toliq mag'liwmatqa iye boliv;
- shan'araqqa balani mektepke tayarlaw ta'rtibi siyaqlilari;

Birinshi ma'jilisi o'tkeriwden aldın oqitiwshinin' tayarlig'i:

1. Ma'jilis temasi ha'm maqsetin aniqlaw.
2. Ma'jilis o'tkeriletug'in jerdi bezew.
3. Ma'jilis o'tkeriw metodin tan'law; sa'wbet, tu'sindiriv.
4. Mektep tariyxı ha'm keleshektegi rejeleri haqqında qisqa mag'liwmat tayarlaw.
5. Ata-analar ja'miyeti nizamin ko'rgizbe tu'rinde tayarlaw (mektep basshilig'ında nizam haqqında shig'ip so'ylawge tayarliq).
6. Klass ata-analar komitetin saylaw.

Birinshi ata-analar ma'jilisi na'tiyjeli o'tkerilivi ko'p ta'repтен oqitiwshi shaxsına baylanisli. Onin' o'zin uslap tutivi, qarim-qatnas ma'deniya, sho'lkemlestirivshilik qa'bileti, ha'r bir oqiwshi ha'm onin' shan'arag'i haqqında mag'liwmatqa iye bolivi, ata-analarga unamli piker qaldiradi. Baqlawlar soni ko'rsetedi, mekteptegi ata-analar ma'jilisin joqari da'rejede bolmawi ata-analardi mektepten suwitadi.

Tayarliqsiz, "bul sizin' balan'iz jaqsi", "sizin' balan'iz jaman" dep aytiw, yaqi tabellardi berip qol qoydiriv. A'sirese, "jaman" oqiytug'in balalardin' ata-analardin' ja'ma'a't arasinda abroysizlandirivg'a uriniv ja'g'daylari, ata-analardin' mektepten eledе uzaqlasip ketiwine sebep boladi. Ha'r bi rata-analar ma'jilisi u'lken maqsetke qaratilg'an, tu'rli formalarda sho'lkemlestiriv, pedagogikalig talapqa juwap berip na'tiyjesin beredi. Yag'niy:

- "Pedagog ma'sla'ha'tinc a'mel qilamiz" temasında ma'jilisi;
- Bala ta'rbiyasına baylanisli Qurani Ka'rim, Ha'dis ha'm ilimpazlardin', oyshillardin' danaliq ko'z qaraslari;
- Klass basshisi ha'm ata-analar komiteti ag'zalarinin' aldın g'i ma'jilisinde qabil qiling'an qararlardin' orinlanivi haqqında axbarotlari esitiriledi;

Juwmaqlap aytqanda usi ta'qlitte alip barilg'an ma'jilisler ha'm onda toqtap o'tilgen ma'selelerge toqtap o'tiw, og'an a'mel etiw bulardin' ba'rshesi oqiwshi shaxsinin' joqari intellektili, ma'nawiyati joqari bolivında u'lken a'hmiyetke iye ilajlar esaplanadi.

A'debiyatlar:

1. M.X.To'xtaxodjayeva,S.Nishanova,J.Hasanboyev,M.Usmanboyeva, S.Madiyarova. A. Qoldibekova, N.Nishanova, N.Saydahmedov. PEDADODIKA-T.; 2010. sol bet
2. Tarbiyaviy ishlar metodikasi (1-qism) ma'ruzalar ma'tni. Urganch Davlat Universiteti. Toshkent-2009. 58-59 bet.

РЕЗЮМЕ

Maqolada ota-onaning farzandlarining o'qishiga ulgırishi va uning ahamiyati haqida bayon etilgan.Ijtimoiy muhiyning shaxsning etuk bo'lib tarbiyalanishida sharq olimlarinig fikrlari bayon etilgan. Talim muassasalari ota-onalar bilan qanday ishlar olib borish kerakligi haqida aytilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье подчеркивается важность родителей и их интерес к чтению. Идеи восточных ученых в обучении социальной среды как зрелых людей. Учебны заведения описывают, как работать с родителями.

SUMMARY

Social and environmental progress beyond the education of the person whose brains. Educational institutions forth about how to work with parents. Article, parents of children already and explained the importance of its flow.

ПЕДАГОГИК АМАЛИЁТ ЖАРАЁНИДА ТАЛАБАНИ КАСБИЙ ТАЙЁРЛАШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Каюмова Н. А.

Қариш Давлат университети, п.ф.н.

Таянч сўзлар: педагогик амалиёт, компетент ёндашув, фаолиятли ёндашув, тизимли ёндашув, шахсга йўналтирилган ёндашув, касбий ёндашув, амалиётнинг ташкилий, коммуникатив, рефлексив, дастурлаш ва лойиҳалаш вазибалари.

Ключевая слова: педагогическая практика, компетентный подход, деятельностный подход, системный подход, личностно ориентированный подход, профессиональный подход, организационный, коммуникативный, мотивационный, программный, пректировичный и рефлексивный задачи практики.

Key words: pedagogical practice, competent approach, activity approach, system approach, person-oriented approach, professional approach, organizational, communicative, motivational, programmatic, proving and reflexive tasks of practice.

Узлуксиз таълим тизимини ривожлантиришга бўлган эътибор унда фаолият олиб борадиган педагогларни касбий жиҳатдан сифатли тайёрлаш, жаҳон андозалари даражасидаги кадрларни тайёрлашни вазифа қилиб қўймоқда.

Информатика ўқитиш методикаси йўналишларида таълим олаётган талабалар олган билим, кўникма ва малакаларни педагогик амалиёт жараёнида қўллайдилар. Бўлгуси информатика ўқитувчини тайёрлаш тизимида педагогик амалиёт муҳим ўрин тутди. Педагогик амалиётнинг самарадорлиги маълум даражада унинг қандай ташкил қилинганлиги, мақсад ва вазифани тўғри қўйилганлиги ва унга қандай раҳбарлик қилинганлиги билан боғлиқ.

Педагогик амалиёт бўлгуси ўқитувчида касбий педагогик тафаккурнинг фаол шаклланишига, педагогик касбига ва таълим олувчиларга бўлган ҳурмат, муҳаббатини ривожлантиришга, касбнинг сир-асрорларини ўрганишга хизмат қилади. Шунингдек, педагогик амалиёт давомида амалиётчи талабаларни касбий фаолият билан таништириш, тайёрлаш ва олий таълим тизимида ўрганилган илмий, назарий ва амалий билимларни ҳақиқий педагогик амалиётда қўллаш, уларни жараёнга олиб киришдан иборат.

Олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатдики, биз педагогик амалиётда талаба-